

Milos Forman vs. moralens väktare

Vilken film skulle kunna vara månadens, om inte den som utspelas mot en fond av sex, pengar och rock'n'roll? Erik Hedling ansluter sig till den goda smaken, förlåt, saken.

Filmen *The People vs. Larry Flynt* utgör en sedan länge efterlängtat come back i Hollywood. Exiltjecken Milos Forman har inte regisserat någon spelfilm sedan 1989, då han skapade den visserligen lite misslyckade, men ändå underskattade *Valmont*. Nu återvänder han till biomediet, i gammal god stil kan man tillägga.

Månadens film

The People vs. Larry Flynt

Regi: Milos Forman

Manus: Scott Alexander,

Larry Karaszewski

Foto: Philippe Rousselot

Med Woody Harrelson,

Courtney Love, Edward Norton,

Brett Harrelson m fl.

Milos Forman är bland de utländska regissörer (han var etablerad som en Europas ledande unga filmskapare redan när han lämnade Tjeckoslovakien 1968) som lyckats allra bäst i den hollywoodska häxkitteln under efterkrigstiden. Och en serie filmer kommer alltid att förknippas med ett särskilt begåvat dramaturgiskt handlag: *One Flew over the Cuckoo's Nest* (Gökboet, 1975), *Ragtime* (1981) och *Amadeus* (1984), av vilka både förnämnda och den sistnämnda gav Forman Oscars för bästa regi.

Intressant är dessutom att Forman på olika sätt kommit att behålla en utblick mot världen, grundlagd redan i det tjeckiska 60-talets euforiskt upproriska komedier, som till exempel den direkt lysande *En blondins kärleksaffärer* (1965). Det rör sig om ett stringent studium av individens relation till det omkringliggande, enkannerligen den äldre, patriarkaliskt genomsyrade generationens försök att stoppa ungdomens framfart.

Skitstövel.

Woody Harrelson är habil i sin roll som porrprofitören Larry Flynt, tryckfrihetens hjälte. Men Courtney Love är bättre i sin jordnära gestaltning av hustrun Althea Leasure. (Foto: Sidney Baldwin)

Formans patos präglas av en påtaglig frihetsdyrkan, ett ständigt ställningstagande för vad han uppfattar som individens okränkbara fri- och rättigheter, en politisk hållning som med en inte alltför vågad biografisk gissning torde kunna härledas till regissörens barndom under nazismen och uppväxt under det nazistiska Tjeckoslovariens kollektivistiska vanvett. Inte minst Formans också till svenska översatta självbiografi, *Scenbyten* från 1993, visade på ibland häpnadsväckande erfarenheter av livets värsta sidor.

Tematiken i filmerna utspelas emellertid nästan alltid på mycket subtila nivåer, med en ständigt närvarande humanism som ideologiskt fundament, t ex i Jack Nicholson's oförgömliga skildring av spefågeln McMurphy i *One Flew over the Cuckoo's Nest* eller för den delen Murray Abrahams förkroppsligande av mänsklig avundsjuka som Salieri i *Amadeus*.

I *The People vs. Larry Flynt* återvänder Forman inte oväntat till ett ungdomsuppror och konflikten mellan generationerna, här representerade av den unge erotikprofitören Larry Flynt och den Moral Majority-influerade amerikanska 70-talsmedelklassen, i Formans värld inkarnerad av äldre män i

kritstrecsrandiga kostymer, ofta med religiöst hyckleri som särskilt kännetecken.

Berättelsen kretsar kring hur den unge odågan Flynt grundar tidningen Hustler, med mer vågade varianter av utvinningsflickorna i Playboy, och hur han förföljs av självutnämnda moralpredikare tills han vinner den beryktade segern i Högsta Domstolen mot pastor Jerry Falwell (en man som i Hustler satiriskt utpekats som sin mors älskare).

"Om de skyddar en skitstövel som mig, så skyddar de er allihop."

Filmen förmedlas med samma flyhänthet avseende de filmiska uttrycksmedlen som så ofta karakteriserat Formans verk.

Woody Harrelson är habil i rollen som Larry Flynt, mannen som oförtrutet kämpar mot etablissemanget, fängslas, utsätts för mordförsök, knarkar ner sig, men som ändå orkar fortsätta; rollporträttet lider av de opassande bibetydelser Harrelson bär med sig från rollen

som psykopaten Mickey i Oliver Stones *Natural Born Killers*. Följaktligen blir det en del överspel.

Rocksångerskan Courtney Love är bättre i en jordnära gestaltning av hustrun Althea Leasure, ett samhällets olycksbarn som så småningom går under av aids. Loves gradvisa förvandling från ung vacker kvinna till punkaktigt Cruella de Vil är påfallande skickligt fångad av filmens sminkör.

Och dialogen är fullproppad med vitsigheter, typiska för Forman (även om han inte bidragit till manusskriptet), som när Larry övertygar sin gamle vän och advokat Alan Isaacman (Edward Norton), en hypersensitiv aktör vars breda register kunde använtas i rollen som mördaren i Richard Gere-thriller *Primal Fear*) om sina kvaliteter som klient: *I'm fun, I am rich and I'm always in trouble*. Eller för den delen Larrys uttalande när han vunnit sitt historiskt bevingade mål i Högsta Domstolen: *If they'll protect a scumbag like me, then they'll protect all of you*. För den liberalist sinnade är det svårt att inte hålla med: den självklara rätten även för den dåliga smaken – här representerad av nakna damer – att skyddas av yttrandefriheten i ett demokratiskt system.

Förvisso lider filmen av vissa berättelsemässiga inkonsistenser. Flynts utveckling från halvhallick till innehavare av ett miljonimperium i Los Angeles är minst sagt flyktigt skildrad, och Formans oemotståndliga lust att göra det hela till pastisch stör ibland filmens episka framåtskridande. Dessutom är det svårt att greppa hur pass seriös Flynt var under sin religiösa period, inspirerad av baptistpastorn Ruth Stapleton Carter (president Carters syster).

Inte en av Formans bästa

The People vs. Larry Flynt är otvetydigt en film värdig Milos Formans enorma talang för social satir. Den tillhör dock inte hans bästa alster, även om den som några av hans tidigare verk spelat in respektabla summor på den amerikanska marknaden och nyligen be-stätts med Guldbjörnen vid filmfestivalen i Berlin.

Den mest anmärkningsvärda aspekten av filmen torde vara det sätt på vilket den tar pulsen på tidsandan. Forman har alltid betraktat sig som en radikal *par préférence*, en barrikadkämpare för dömsfriheten i kampen mot borgerlig förljugenhet och moralisk självupphöjelse. Han har också alltid omhuladats i progressiva kretsar, och hyllats av de politiskt korrekta – även om hans i övriga världen bejublade musikalfilm *Hair* 1979 fick smaka på den svenska filmcensurans destruktiva lustar för sina haschrökscener.

För Forman är fienden – och hans potentiella kritiker – de äldre kritstrecsrandiga. Hans förväning måste ha varit total när han ställdes inför mängder av unga kvinnor, också politiskt radikala, fast nu med nutidens mått, som i USA tog avstånd från hans sätt att beskyllda Larry Flynt, en månglare i porr. Dessa moralens självutnämnda väktare är inga andra än just de ungdomar som Forman måtte ha trott sig argumentera för, också i en film som *Flynt*. Filmen handlar näppeligen om något försvar för pornografi, utan om principerna för yttrandefriheten. Tiderna förändras sannerligen.

ERIK HEDLING

Geniet Albert Einstein som människa

Förra årets nobelpristagare Wislawa Szymborska beskrivs i media som en oerhörd blygsam kvinna. Ibland undrar jag om inte blygsamheten är litet väl klädsam för att vara hela sanningen?

Saklitteratur

Alice Callaprice

The Quotable Einstein

Princeton University Press, 1996

En annan Nobelpristagare, Albert Einstein, porträtterades också länge i enbart positiva ordalag: han var genialisk, humoristisk, musikalisk, fredsälskande och varm. Han gjordes till en övermänniska.

I *The Quotable Einstein* presenteras geniet som en människa av kött och blod. Den behändigade boken (som precis går ner i jackfickan) är späckad med 550 citat om

och av Einstein. Bredvid den humoristiske vetenskapsmannen framträder här en man som kunde vara kall och avvisande och misslyckades med såväl äktenskap som med andra relationer.

Boken kompletterar det BBC-program om Albert Einstein som sändes i januari i år. I TV-programmet berättade en forskare att Einstein egentligen föredrog enkla sexuella relationer utan förpliktelser framför äktenskapets alla krav. I citatsamlingen menar han att äktenskapet är ett olyckligt försök att göra något varaktigt av en tillfällighet (*Marriage is the unsuccessful attempt to make something lasting out of an incident*) och konstaterar att han överlevt två krig, två fruor och Hitler.

Sedan äktenskapet med hustrun Mileva kraschat överlät Einstein yngste sonen Eduard, som led av schizofreni, på henne. Förhållandet

till äldste sonen Hans Albert förblev kyligt.

Albert Einsteins griniga svar på en förfrågan från ett museum i Chile, som önskade sätta ett uttalande av Einstein på en skylt vid entrén, visar att han inte var den humoristiske filantrop som hittills framgått i beskrivningarna av honom: "Jag är inte den sortens snobb eller exhibitionist som ni tar mig för och jag har vidare inget av värde (eller omedelbar vikt) att säga, vilket ni tycks tro". Det är lätt att hitta favoritcitat, jag gilla- de: "För att straffa mig för mitt förakt för auktoriteter har Ödet gjort mig till en auktoritet".

Eller: "Jag har nått den ålder, då jag inte behöver bära strumpor för att någon säger åt mig att göra det" (Einstein blev med åren alltmer excentrisk och föredrog att gå utan strumpor. "Det slutar alltid med att stormen gör ett håll i strum-

pan. Så jag slutade bära strumpor". Till och med när han besökte president Theodore Roosevelt i Vita huset anlände han socklösl).

Albert Einstein konstaterar att han överlevt två krig, två fruor och Hitler.

Förklaringen av relativitetsteorin, som sekretären Helen Dukas på uppdrag presenterade för journalister och andra lekmän löd: "En timme med en söt flicka på en parkbänk rinner iväg på en minut, men en minut på en varm spishäll känns som en timme".

Citaten om Einstein är också utplånade. Philip Frank uppfattade Einsteins konversation som blandade oskyldiga skämt och

djuplodande sarkasmer så, att "folk inte visste om de skulle skratta eller kanna sig sårade".

Abraham Pals ger en annan ögonblicksbild:

Han svarade med ett mycket märkligt slags skratt... det påminde om en skällande säl. Det var ett lyckligt skratt. Efter det såg jag till att ha en god historia till hands nästa gång vi träffades, för blotta glädjen av att höra Einstein skratta.

Albert Einstein fick inte Nobelpriset för relativitetsteorin, eftersom professorn i fysiologisk och fysikalisk optik i Uppsala, Alvar Gullstrand, inte ansåg den teorin vara värd ett Nobelpris. Han prisades istället år 1922 för "sina arbeten om de fotoelektriska effekterna".

Det måste ha också ha skrattat åt.

KATARINA OSCARSSON